

УДК [398.4:27-524:672.6/.7]:398.332.4](477.86/.87)(09)

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2025.03.083>

СЕРЕБРЯКОВА ОЛЕНА

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця відділу етнології сучасності Інституту народознавства НАН України (Львів, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1039-2920>

SEREBRYAKOVA OLENA

a Ph.D. in History, a senior research fellow at the Modern Ethnology Department of the Ethnology Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine (Lviv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1039-2920>

Бібліографічний опис:

Серебрякова, О. (2025) Магічно-ритуальне застосування залізних предметів на Святвечір (за польовими матеріалами з Бойківщини). *Народна творчість та етнологія*, 3 (407), 83–91.

Serebryakova, O. (2025) Magic-Ritual Use of Iron Ware on the Christmas Eve (After the Field Materials from Boikivshchyna). *Folk Art and Ethnology*, 3 (407), 83–91.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2025. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

МАГІЧНО-РИТУАЛЬНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАЛІЗНИХ ПРЕДМЕТІВ НА СВЯТВЕЧІР (за польовими матеріалами з Бойківщини)

Анотація / Abstract

У статті звернено увагу на обрядово-магічне застосування святвечірніх атрибутів із заліза на теренах Бойківщини. Установлено обрядовий час, локуси здійснення та виконавців магічних дій. Розкрито їхнє функційне призначення, акціональний та вербальний рівні. Словесну магію репрезентують примовки та триразове повторення чарівних слів. Охарактеризовано локальні різновиди, специфічні відмінності та витлумачення досліджуваних явищ. Виявлено вірування в магічні (лікувальні, апотропейні, продукуючі) властивості заліза та виробів з нього (скажімо, господарсько-побутові речі: ланцюг, сокира, серп, коса, пила, замок, ключ, ніж, коцюба та ін.), а також побутування додаткових обрядових дій для підсилення ефекту. Наведено зразки застосування залізних предметів у господарській та метеорологічній магії. З'ясовано, що, попри поступову затрату, подекуди на теренах Бойківщини досліджувані звичаї побутують дотепер.

Джерельною основою дослідження є рукописні матеріали з низки населених пунктів Бойківського етнографічного району, що зберігаються в архівах Інституту народознавства та Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Їх призьбирано в другій половині ХХ – першій чверті ХХІ ст. Експедиційні розсліди авторки доповнюють польові нотатки Л. Горошко, Н. Громової, О. Боряк, Г. Дронів, О. Коломийчука, А. Кривенко та ін., а також праці кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Методологія роботи ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться щодо праць історико-етнологічного спрямування. Застосовано, зокрема, методи польового спостереження, типологічний, порівняльно-історичний, компаративний та структурно-семантичний.

Ключові слова: Бойківщина, Святий вечір, залізні предмети, магія, вірування.

The article draws attention to the ritual and magical use of iron attributes on Christmas Eve on the territory of Boykivshchyna region. The ceremonial time, places and the performers of magic actions are set. Their functional purpose, actional and verbal levels are revealed. Verbal magic is represented by sayings and the threefold repetition of magic words. The local varieties, specific differences and interpretations of the studied phenomenon are characterized. Beliefs in the magical (healing, protect) properties of iron and iron ware (chain, padlock, key, knife, agricultural implement and its parts: axe, scythe, sickle, saw, flail, wheel, various elements of the plow, horse harness, saddle, poker, weapon etc.), also the existence of additional ritual practices to enhance the effect have been found. Examples of the use of iron ware in economic and meteorological magic are given. It is found that in some villages of Boykivshchyna region the researched customs has been preserved till nowadays. Their gradual loss also has been recorded.

The source basis of the article are the materials of the field research stored in the archives of the Institute of Ethnology and M. T. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. These are ethnological records from different regions of Boykivshchyna collected by scientists in the second half of the 20 th – first quarter of the 21st century. They are supplemented by works of the late of the nineteenth and the beginning of the twenty centuries.

The methodology of this work is based on general scientific methodological principles and the basic requirements that apply to the works of historical and ethnological direction. The author uses a various methods (field observation, typological, comparative-historical, comparative, reconstructive, structural-semantic).

Keywords: Boykivshchyna, Holy Evening, iron ware, magic, beliefs.

Вступ. У календарній звичаєвості українців репрезентовано чимало вірувань у дієвість магічних обрядових дій із різними предметами. Особливо чітко вони акцентовані, наприклад, у різдвяно-водохресному циклі свят, у моменти тимчасової відкритості та взаємопроникності сфер земного і потойбічного.

Актуальність дослідження зумовлена потребою відстежити динаміку окремих елементів традиційної культури, що дає змогу з'ясувати стан збереження обрядових явищ, а розгляд етнолокальних варіантів обрядовості цікавий не лише для її носіїв, але й для всіх поціновувачів української культури. У запропонованій розвідці авторка ставить перед собою *мету* з'ясувати особливості фрагмента святвечірньої магії, пов'язаної з обрядовим використанням залізних предметів жителями Бойківщини, увести в науковий обіг, систематизувати та проаналізувати нові відомості.

Задекларована проблема здавна цікавила дослідників і певною мірою знайшла своє висвітлення в працях кінця ХІХ – початку ХХ ст. Ф. Колесси [23], М. Зубрицького [22], В. Іренджи-Донського [18], М. Турянської [29] та ін. Основою студій слугують відомості, зібрані упродовж експедицій у низку населених пунктів Бойківського краю, проведених у другій половині ХХ – першій поло-

вині ХХІ ст.¹ Польові матеріали авторки [8–11] доповнюють нотатки колег етнологів Л. Горошко [2; 3], Н. Громової [4; 17], О. Боряк [19], Г. Дронів [5], О. Коломийчука [6], А. Кривенко [7] та ін. Окремі факти почерпуємо також із розвідок, краєзнавчих нарисів П. Зборовського [21], М. Гладкого [16], В. Галайчука [15], Л. Василечко [13], Н. Войтович [14] та ін.

Виклад основного матеріалу. Цікавим зразком давніх вірувань наших предків є архаїчний звичай обв'язування ланцюгом ніжок столу, за яким вечеряла вся сім'я на Святий вечір. У деяких бойківських родинах він побутує дотепер². За поясненнями старожилів із Міжгірщини, Сколівщини, Турківщини, так чинили, «*аби вся сім'я держалася так*» (с. Синевир); «*аби ся тота держала фамілія в честоті, якось аби ся честовала*» (с. Запереділля); «*щоб душа з хижі до году не пішла, щоб ніхто не вмер*» (с. Верхній Бистрий); «*щоби міцна сім'я була, і в хазяйстві*» (с. Торунь). У с. Плав'я Бринівка господар при цьому примовляв: «*Ланцук зв'яже до громади*» [сміється. – О. С.]. У Прислопі застосовували ланцюг, яким замикали хату. Вірячи, що «*сім'я буде міцною і ніхто не відійде від дому*», у прис. Потік с. Верхне Висоцьке хазяїн послуговувався грубим металевим ланцюгом. З такою самою метою

в Орявчику, Верхній Яблуницькій цей обрядовий атрибут ще замикали на колодку (навісний залізний замок): «У нас дідко робив, лиш не знаю, як. Казав, щоб сім'я трималася купи. І ще колодкою замикав»; «Отець брав ланцюг і всі штири ніжки обв'язував на колодку і замикали так ту колодку. Щоби сім'я ся тримала купи» [11, арк. 14, 98; 8, арк. 38, 171; 4, арк. 6, 34; 12, с. 175; 19, с. 104–105, 108; 21, с. 50].

Серед інших витлумачень є також такі, що пов'язані з господарським добробутом: «Аби худоба держалася купи» (с. Орявчик, Сколівщина); «оби все багатство тримало купи» (с. Либохора, Сколівщина); «щоб корова не билася, коли ся доїть»³ (с. Колочава, Міжгірщина); «оби всьо велося» (с. Жупани, Сколівщина); «шоб сі коні вели, вівці, шоб ся вели» (с. Завадка, Сколівщина)⁴; «коби не поворожили нич корові, оби молоко не відобрали корові» (с. Погар, Сколівщина); «шоби вовк худобу не з'їв» (с. Нижнє Гусне, Турківщина). Про оберегові властивості ланцюга повідомили й жителі сіл Присліп та Лозянський Міжгірського району: «Як не рухають залізо дикі тварини, так хай не рушать вони і скотину!»⁵. А ось у с. Михнівєць, що на Турківщині, обвивали «ланцюгом довкола стілі», остерігаючись злих духів, які могли увійти до хати. Тому в такий спосіб їх відволікали, даючи змогу гризти «ланцюг до другого сьв. вечера» [8, арк. 32, 59, 66, 81, 103, 190; 12, с. 174, 197; 19, с. 106; 22, с. 55].

З-поміж давніх тлумачень звичаю збереглося й отаке: «В'язуть ланцюгом коники (ноги стола), “щоби челядь мало їла”» (с. Мшанець); «Ніжки столу обв'язують ланцюгом, щоб працівники менше їли» (с. Михнівєць). Аналогічне пояснення авторці пощастило зафіксувати на цьому терені й у сучасну пору: «Обв'язують кругом стола ножки ланцюгом, шоб мало їли [сміються. – О. С.]. Я не знаю тут чи хто обв'язує на нашій вулиці. Ну зараз хіба, хто вже такий старий, шо тримається тих традицій, сім'я така, шоби постійно в тій хаті старий чоловік був, шоб то доніс. Рахуйте, люди жили на всьому домашньому натуральному господарстві, на всьому домашньому треба

було рік проживатися. Та то не жарти! Коли зараз корови дві не можуть прогодуватися на тому господарстві, а треба було себе годувати, дітей десять штук, менше не було ніколи» (с. Шандровець Турківського р-ну) [9, арк. 37; 12, с. 175; 22, с. 55].

Цікаве пояснення таких магичних дій, у якому простежується жартівливий відтінок, занотовано в с. Лозянський на Міжгірщині: «<...> стіл треба обов'язково пов'язати ланцюгами, лабусі, щоб він не втік, бо як подивите, то й нема. Та правда [сміється. – О. С.]. Так колись батьки казали». Ще один варіант подав В. Гренджа-Донський: «Щоб цілий рік була єдність (в хаті) та щоб було сили і здоров'ля, міцного, як той ланцюг» [18, с. 21; 19, с. 107].

З польових записів із теренів Сколівщини довідуємося й про таке функційне призначення залізних виробів: «Колись мій тато, то так обматував ланцюгом стіл [ніжки. – О. С.], бо казали, шоби вороги не доступали» (с. Климець); «В нас отак ланцюгом обв'язували ніжки стола, оби люди менше брехали. А знаєте, як то, де дівки є: он така, он така» (с. Козьова); «Стіл обв'язують ланцюгом, аби люди менше си говорили, аби роти позакривали» (с. Орявчик). Тут, як і в с. Мита, з тією самою метою ланцюг досі замикають на замок – колодку. Натомість в інших селах цього району й подекуди на Стрийщині за давнім звичаєм її клали під обрус (с. Урич, Крушельниця, Ходовичі). «Би люди не брехали, аби їм так замкло, як...», у с. Корчин, окрім замкненої колодки, туди само клали ключі⁶. Рідкісний приклад її застосування авторка нещодавно занотувала в с. Крушельниця, де у вжитку було й сіно, на якому вона лежала: «Як корова сі твоя бігає, то ти ведеш відмикаєш, а як приводиш, замикаєш і даєш їй з стола тої отави: “Як на рік треба раз отави на стіл, так тобі і раз бика треба на рік!”. І треба то сіно зберігати» [3, арк. 70; 10, арк. 6, 17; 8, арк. 2, 55; 4, арк. 49, 94; 23, с. 91].

Окремі приклади чітко вказують на оберегову суть магичних дій із цими обрядовими атрибутами. «Аби замкнути на цілий рік біду», у с. Максимівка на Долинщині клали на

стіл замкнену колодку. А ось у с. Доброгостів на Дрогобиччині, щоб «замкнути від усього злого», під поріг при вході до хати клали залізний предмет, здебільшого замок або ключ [6, арк. 1; 16, с. 259].

Вірячи в позитивні властивості заліза (твердість, міцність), бойки використовують його з профілактичною метою в лікувальній магії, насамперед для запобігання хворобі ніг. Про це довідуємося з етнографічних нотаток різних періодів із Міжгірщини, Турківщини, Сколівщини, Добромильщини та Старосамбірщини. За магією подібності, під час Вечері «*треба той ланц ногами зачіпати*», «*щоби вони були міцними, як залізо*» (сс. Лозянський, Карпатське, Верхня Яблунька); «*аби не боліли*» (сс. Негровець, Верхня Яблунька); «*щоби такі були міцні ноги, аби ніколи не слабували*» (с. Ясениця); «*щоби не били чиряків, щоби били здорові*» (с. Вовче); «*оби так добре сі жило, певно як тото залізо тверде, оби так людина була здорова*» (с. Верхня Рожанка). З тією самою метою в с. Коросно всі члени родини, що вечеряли, тримали ноги на «залізі». Так і в с. Мшанець «*на залізо стають босими ногами, щоби не збирало на них, не творила ся відтрутть (боляк)*» [11, арк. 30; 8, арк. 75, 151, 165, 171, 176; 7, арк. 36; 12, с. 174, 197; 22, с. 55; 26, с. 17].

Локальні приклади досліджуваного явища зі Сколівщини засвідчили факт застосування вербальної магії. Ударяючи ногами об ланцюг, який був навколо столу, для більшого ефекту жителі окремих сіл ще промовляли: «*Щоб мої ноги такі були моцні, як сей ланцюг. Як того заліза ніц ся не іма, так би моїх ніг ніц ся не імало, жадна хвороба*» (с. Верхня Рожанка). Подібну словесну формулу проказували, дотуляючись до ланцюга, у с. Хітар: «*Як тото залізо моцне, так би мої ноги були моцні!*» [8, арк. 93; 24, с. 185–186].

За спогадами респондентів зі Сколівщини, Турківщини та Богородчанщини, підсилити наслідки магічних обрядодій могли й додаткові залізні предмети. Наприклад, у с. Карпатське та сс. Хітар, Ялинкувате під стіл клали сокиру: «*Клали ноги на топір,*

щоби не брало нічо яка хвороба». З превентивною метою так чинили й у інших селах: «*Відтак на сокиру клали ноги, аби такі ноги були, як залізо тото, тверді. Щоби ніколи не боліли ноги*» (с. Урич); «*Стають на тоту сокиру діти, аби були здорові*» (с. Ялинкувате); «*Колись... діти ноги били, оби ся не правило [щось заганяли. – О. С.]. Бо босі ходили та й мусіло сі правити, тепер босі не ходять*» (с. Карпатське); «*Ми мали ставати босими ногами на ту косу, би смо ноги ни боліли та нічю си ни брало*» (с. Пороги). У с. Ясениця, крім того, клали серп і «*як вже посідали, так клали люди ноги на то, щоби такі були міцні ноги, як залізо...*». У прис. Потік с. Верхне Висоцьке кожен із присутніх торкався ногами металевих предметів, які були під столом, і тричі промовляв: «*Щоби у цьому році я і уся наша родина були такими здоровими, як і те залізо, якого я торкаюсь своєю ногою*». А ось у с. Михнівець «*батько або старший син закладали під стіл між столові ноги господарське знаряддя, як: сокира, чистина плуга так зване передне залізо і т. п., а зверху обмотували ланцюгом ноги стола куди заходилося за стіл... Потім засідали за стіл до святої вечері, всі ногами терли під столом до покладеного там знаряддя, мабуть тому, щоб були здорові ноги*» [3, арк. 70; 5, арк. 42; 8, арк. 52, 138, 165; 7, арк. 39; 21, с. 51; 27, с. 66]⁷.

Охоронні властивості цих та інших магічних атрибутів знайшли свій вияв у подальшому їх використанні в господарській сфері. За віруваннями бойків Турківщини, Стрийщини, Сколівщини, Рожнятівщини, Богородчанщини, сільськогосподарський реманент допомагав успішному господарюванню. Ось що пригадали інформатори: «*Під стіл баба клала серп свій, бо вона жала серпом колись пшеницю і овес, щоби видно урожай був добрий*» (с. Бориня); «*В мене була свекруха, вона ще клала серп під стіл. Бо казала, щоби були здорові жінкі до роботи все. То я пам'ятаю. Моя мама таке не клала*» (с. Крушельниця); «*Серп, казали, щоб добре сі жало, а сокиру – щоб дрова було кому рубати...*» (с. Верхня Стинава); «*А під стів,*

то клали так: сокиру, серп, косу, шоби косар був у хаті, шоби не бракувало косара, сокиру, би було кому рубати, би не бракувало, серп, би були жєнці в хаті, би було кому жати» (с. Крушельниця); «Сокиру зарубували, косу клали, би газди великі на тїм обїстю» (с. Урич); «Під стїл клалося, чим робили цілий рік: колесо, ланц і сокиру. То для того, чим ся робит, шоби дали ся робило» (сс. Верхне Висоцьке, Либохора); «Стїл у хаті вже завчасно застелений обрусом, нїжки зв'язанї мотузкою..., і під мотузкою лежать залїзні знаряддя праці (пилка, серп, сокира), щоб добре ними робилася робота» (с. Зубриця); «Під стїл клав рїзне господарське знаряддя – серп, косу і т. ін., аби в господарстві спочивала благодать. Давнїше клали ярмо і сїдло, аби волам і коням нїчого не сталося» (с. Цїнева); «Колїсь давно під стїл клали колесо з пилїжків [плуг. – О. С.] таке маленьке. Тепер вже нїхто не кладе нич. Шоби ся файно орало, шоби конї билі, бо то орали нїби конї» (с. Вовче); «Хто мав конї, клали упрїж кїнську» (с. Гута); «Під стїв тато косу клав, сокиру, клевец, – що робив, тото клав...»; «Під стїу клали серп; як був кїнь – шлею клали...» (с. Орїв); «дєсь ярмо клали, жеби воли сї вели, дєсь сокиру – хто як то робив» (с. Корчин). А, скажїмо, на Стрийщині в кїнці ХІХ ст. під стїл ставили лемїш і чересло, «аби мерці не прийшли, бо мертвий бойит сї зелїза» [3, арк. 70; 10, арк. 2, 22; 5, арк. 2; 8, арк. 70, 108, 151; 7, арк. 10; 13, с. 3; 17; 20, с. 27, 47, 49; 23, с. 91; 29, с. 24].

Із польових нотаток почерпуємо вїдомостї також про обрядовий час утримування сїльськогосподарських інструментів під столом: «Косу, сокиру і стоєла цілі свєта, аж до Ардану» (с. Гута); «Як мїй тато був, то вносив на свїтий вечір косу, сокиру, цїп... Ставив то під скїв, то мало стояти двї нїгїлі, до кїнець свєт, до Водохреща» (с. Бабче); «Косу, сокиру, клевец кладут тато під стїв, там мечють отави, має стоєти двї нїдїлі» (с. Пороги); «Під стїл колесо від воза клали і нїж, таким, що орало, а далї по 2-м Свїтїм вечорї вже виносили господар» (с. Верхне Висоцьке) [5, арк. 20, 42, 128; 8, арк. 112].

Старожили вказали ще й на берегове та продукуєче спрямування таких обрядодїй: «Сокиру ставили, оби людина не шкодила друга нїкому, оби на хату не нападували якїс» (с. Ялинкувате); «Під стїл клали сокиру і ланцїк... Казали, шоби ся худоба вєла, шоби звїрі не падали, сокиру все клало межї худобу. За то, шо колїс в полонини гнали худобу» (с. Либохора) [8, арк. 49, 66]⁸.

Принагідно зауважїмо, що задля захисту худоби від вїдьом та злих сил рїзні святвечірні апотропей бойки застосовували й у весняних магїчних практиках, особливо у день Св. Юрїя. Перед тим, як уперше вигнати худобу на пасовище, бїля дверей хлїва чи на його порозї клали ланцїг, сокиру, серп, навїсний замок, ключ, нїж, «оби худоба перейшла і будє худоба до стайнї йти сама, вєстїся будє»; «дїстане дужї ноги, вже нїчого до неї не вїзьме сї» (с. Головецько на Сколівщині, с. Верхня Стїнава на Стрийщині, с. Букова на Старосамбїрщині, с. Мохнате на Туркївщині, сс. Суходїл, Цїнева на Рожнятівщині) [2, арк. 36; 8, арк. 196; 13, с. 27; 14, с. 1031; 20, с. 50].

Апотропейну семантику репрезентують також згадки про обрядовий обхїд оселї на Святий вечір із Богородчанщини: «На Свїтий вечір тато брав косу і клевец, тай ходив, вїдзвонював навколо хати три рази» (с. Пороги); «Дїдо раньше ходив з косов навкруг хати до Свїтої вечерї і дзєнькав. Типерь чоловїк ходит, берет косу, цїп, за сонцем идєт и вїдгонит злих духів вїд хати. Дїдо, єк ходив, то моливси і казав тим духам ничистим, – Тїкай! Тїкай вїд хати. Дзєнькаючи ходив»; «До Свїтої вечерї господар ішов обкурювати хату, брав косу, серпом у неї стукав – це такий обряд вїдлякування злої сили вїд хати. Це мїй тєсть тут у Яблуньцї робит, шо я бачив і у Кричцї це було, але я був шї дужє малий, робила обкурювання моя баба. Я так знаю, шо з косою обходить чоловїк, а з вуглем жїнка»; «Колїс брали цїп, шлюю вїд коня, косу та клали під стїл, де вечирали. Господар брав до вечирї косу, клевец, тай на кождїм вуглї стукав, тай шош казалоси, вїдганєлоси – це аби нечистого вїдогнати, то таке робили»

(с. Яблунька); «Тато брав ші косу, клепавав навколо хати брусом, обходив її, аби ніяке зло ни прийшло. За татом я ходив, а коли підрис, шо вже би сам робив та в школі боронили» (с. Манява) [5, арк. 42, 62, 65, 73, 87].

У святвечірній магії бойки користувались також іншими господарсько-побутовими предметами. В одній із родин у с. Орява авторка занотувала таке їхнє функційне призначення: «Колись давно під стіл ставили лопату таку, шо хліб ставили у піч, коцюбу... А потім як вліті гримить дуже, то ту лопату і коцюбу викидали на двір, шоби град не падав». З такою самою метою в с. Цінева на Рожнятівщині, крім цих предметів, ще послуговувалися помелом, вірячи, що «цим зможуть догодити розлюченій відьмі» [13, с. 56]. За сучасними версіями, в окремих селах Бойківщини тепер на Святий вечір господині кладуть під стіл мітлу (сміт Верхне Синьовидне Сколівського р-ну), а мисливці – зброю: «Кажут, шо як йде на охоту, то щось заб'є...» (с. Хромогорб Стрийського р-ну) [8, арк. 99; 20, с. 41, 44].

Попри те, що досліджувані явища добре збереглися в пам'яті старожилів, а подекуди побутують і сьогодні, фіксуємо їх поступову затрату. За спогадами респондентів із Міжгірщини, Сколівщини, Турківщини, хоча вони й бачили обв'язаний ланцом стіл (та господарський реманент під ним) на власні очі, проте в їхніх родинях такої традиції не було: «Виділа я сама, шо стіл в'язаний ланцом... Но я не знаю, бо ми не в'язали ні няньо се не в'язав, не я»; «Іще стіл в'язуть ланцом. Што діють! Но я не розкажу толком» (с. Запереділля); «Але робили, бо я була мала, бігала по хатах, там виділа» (с. Завадка); «Сокиру хто ставив. Хтось ланцюгом обвивав ніжкі. Я знаю для чого? У нас в сім'ї то не робили» (с. Орява); «Я так виділа, шо десь у когось була, були ніжкі зв'язані ланцом. Но в мене того не робили [сміється. – О. С.]» (с. Мохнаті) [11, арк. 98, 102; 8, арк. 81, 99, 196].

Призабулася й мета звичаю: «Було так, шо зв'язували ніжки столу ланцом господарь. А я не знаю для чого [сміється. – О. С.]» (с. Тухолька);

«Чоловіків тато тото робив, а ми не робили [ланцом обв'язував ніжки столу. – О. С.]. А я не знаю для чого?» (с. Плав'я-Бринівка); «Ланцом зв'язували ніжки господар. Я не знаю, дитинко, для чого [сміється. – О. С.], я ще була мала, але виділа, шо так робили...» (с. Ялинкувате); «Я була в людей на другий день [на Різдво. – О. С.], то виділа, шо ще чогось вяжуть всі ніжкі ланцком. А мій тато то не робив ніколи» (с. Нижне Висоцьке); «Пов'язували і у нас, а нащо, то я не знаю. Мине замикали колодкою» (с. Орявчик); «Під стіл клали сокиру і ланцом обв'язували ніжкі. Я такє запам'ятала. Не знаю для чого?» (с. Либохора); «Під стіу клали серп; як був кінь – шлею клали... Я ще була мала, то я виділа – тато, мама тото клали. А для чого воно – я тобі не скажу» (с. Орів); «Під стіл ми нич не клали і мій тато не клав, але билі так, виділа ланцом оп'асані всі штири ніжкі. І там сокиру клали» (с. Либохора); «Вже як сідає ся до Вечері, то хто знав якусь ворожку, бо то грішна ворожка, шо Бог дає та й приймати від Бога, та ланцом обв'язували стіл, ніжкі» (с. Верхне Гусне); «Дехто ставив під стіл сокиру, а ніхто не знав нащо» (с. Ямельниця) [10, арк. 28; 8, арк. 15, 41, 49, 122, 128, 134, 183–184; 4, арк. 6; 20, с. 27].

Висновки. Отже, бойки вірили в магичні особливості виробів із заліза, які вони застосовували в обрядових практиках Святвечора. Продукуючі та оберегові властивості залізних атрибутів бойки пов'язували з успіхами в господарській царині, а природні використовували в лікувальній магії. Вербальна магія (примовки, триразове повторення чарівних слів) та додаткові обрядові дії допомагали покращити наслідки ритуальних практик. Виявлено обрядове вжиткування господарсько-побутових речей, які й у сучасну пору слугують захистом від негоди, допомагають на полюванні та сприяють успішному господарюванню. Цікавими видаються локальні варіанти витлумачень звичаїв, зокрема й давні. Це свідчить про живучість обрядової традиції. Зауважимо, що, попри поступову затрату, подекуди на теренах Бойківщини досліджувані звичаї побутують і нині.

Примітки

- ¹ У статті подано дані згідно з адміністративним поділом України до 2020 р.
- ² За сучасною версією із с. Зубриця, що на Турківщині, тут послуговуються мотузкою, «щоб сім'я була вкупі» [17].
- ³ Задля цього ж у с. Цінева на Рожнятівщині використовували мотузку, якою об'язували стіл [13, с. 3–4].
- ⁴ У с. Завадка ніжки столу перев'язували лише ті, в кого були коні [8, арк. 81].
- ⁵ З тією самою метою на Дрогобиччині перед тим, як іти кропити оселю на так званий Другий Святий вечір, господиня клала залізний замок на тарілку зі шматочками обрядового хліба («закусунці»), які посипала цукром (за кількістю всіх домашніх тварин) [див.: 16, с. 264].
- ⁶ На Старосамбірщині задля цього спорадично закручували соломою з долівки діри в лавах чи ослонах для запихання куделі, отвори в жорнах (сс. Великосілля, Тиха, Головецько) [див.:15, с. 160]. А на Богородчанщині побутував звичай затикати діри соломою, «*аби всюда було повно, аби ни було діраве, аби був дорібок: бульба, тиєниця, сіно*» (с. Яблулька) [5, арк. 42].
- ⁷ Обряди із зав'язуванням ніжок стола, розміщення під ними ярма, хомута, в'язанок ложок і вилок М. Тиводар вважає новачками ранньохристиянських часів [див.: 28, с. 400].
- ⁸ Слід зазначити, що на Святвечір з обереговою метою в с. Верхній Студений (Міжгірщина) сокиру зарубували під лаву, а в с. Довге (Дрогобиччина) – під поріг стайні в підлогу. Крім того, тут ще замикали колодку, «*аби замкнути пащу усім диким звірам*» [1, арк. 55–56]. На Сколівщині такий замок слугував захистом від мишей, які могли поласувати збіжжям в полі та коморі [див.: 24, с. 181].

Джерела та література

1. Глушко М. С., Дем'ян Г. В., Сокіл Г. П. Бойківщина. Матеріали наукової експедиції 1979 року в зону будівництва водосховища на ріці Стрий. Т. 6. Календарна та родинна обрядовість. Топонімія // Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України. Ф. 14-5. Од. зб. 466 д. Арк. 1–325.
2. Горошко Л. М. Календарні і родинні звичаї та обряди в селах Дрогобицького та Сколівського р-нів Львівської обл., Косівського р-ну Івано-Франківської обл. та Путильського р-ну Чернівецької обл. (Польові матеріали 2004 р.) // Архів Інституту народознавства НАН України (далі – Архів ІН НАНУ). Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 521. Арк. 1–46.
3. Горошко Л. М. Календарні і родинні звичаї та обряди в селах Сколівського і Турківського р-нів Львівської обл., Верховинського р-ну Івано-Франківської обл., Вишницького і Путильського р-нів Чернівецької обл., Рахівського і Великоберезнянського р-нів Закарпатської обл. (Польові матеріали 2005 р.) // Архів ІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 533. Арк. 1–183.
4. Громова Н. О. Польові матеріали із с. Орявчик Сколівського р-ну // Науковий архів кафедри етнології та краєзнавства історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка. Ф. 3. П. 3. Од. зб. 48. Арк. 1–95.
5. Дронів Г. М. Звичаї та обряди у селах Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. (польові матеріали, 2012 р.) // Архів ІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 654. Арк. 1–132.
6. Коломийчук О. Ю. Осінньо-зимові звичаї та обряди с. Максимівка Долинського району Івано-Франківської області. Народні ворожіння // Науковий етнографічний архів факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Ф. 1. Оп. 6. Спр. 119. Арк. 1–4.
7. Кривенко А. Календарні звичаї та повір'я, поминальна обрядовість бойків. Польові матеріали, зібрані в селах Турківського р-ну Львівської обл., 2019 р. // Архів ІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 825. Арк. 1–49.
8. Серебрякова О. Бойківщина-2017, 2018, 2019 (польові матеріали, зібрані в Сколівському та Турківському р-нах Львівської обл., 2017, 2018, 2019 рр.) // Архів ІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 787. Арк. 1–200.
9. Серебрякова О. Календарні та родинні звичаї і обряди в селах Сколівського та Турківського р-нів Львівської обл., с. Поляниця Долинського р-ну Івано-Франківської обл. (Польові матеріали 2007, 2008, 2009 рр.) // Архів ІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 590. Арк. 1–49.
10. Серебрякова О. Карпати-2011, 2012 (польові матеріали зі Сколівського р-ну Львівської обл., Перечинського, Великоберезнянського, Виноградівського р-нів Закарпатської обл. // Архів ІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 609. Арк. 1–65.
11. Серебрякова О. Прикмети, календарні та родинні звичаї, зібрані в Міжгірському, Хустському та Мукачівському р-нах Закарпатської обл. (Польові матеріали за 2008 рік) // Архів ІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 588. Арк. 1–123.
12. Богатырев П. Магические действия, обряды и верования Закарпатья. Богатырев П. *Вопросы теории народного искусства*. Москва : Искусство, 1971. С. 167–296.
13. Василечко Л. Шуткова неділя. Народні звичаї, обряди та повір'я. Брошнів : Таля, 1994. 58 с.

14. Войтович Н. Традиційні магічно-ритуальні способи захисту домашньої худоби на теренах Бойківщини. *Народознавчі зошити*. 2015. № 5 (125). С. 1028–1033.
15. Галайчук В. Традиційні календарні звичаї та обряди Старосамбірщини. *Записки НТШ. Праці секції етнографії та фольклористики*. Львів, 2010. Т. ССLIX. С. 138–178.
16. Гладкий М. Різдвяно-новорічна звичаєвість села Доброгостів. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич : Коло, 2009. Вип. 13. С. 257–269.
17. Громова Н. Як у Зубриці відзначають Святий вечір. У цьому пості розповім про першу частину, підготовчу. *Natalia Gromova. Фейсбук-сторінка*. Допис за 31 грудня 2024 р. URL : <https://www.facebook.com/share/p/1AXThVUKPC/> (дата звернення 01.01.2025).
18. Гренджа-Донський В. Поганські звичаї в наших святах і т. зв. християнська традиція. *Наша земля*. 1928. Чис. 12. С. 20–22.
19. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 6. Календарна обрядовість / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ: НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2016. 400 с.
20. Єдність у різноманітності. Бойки : навч.-метод. посібник / упоряд. В. Галайчук, Л. Гарасим, В. Мойсієнко, Г. Рачковський, Р. Сілецький. Львів ; Житомир, 2020. 160 с.
21. Зборовський П. Різдвяний цикл свят за традицією села Верхнє Висоцьке на Турківщині. *Народознавчі зошити*. 2008. № 1–2. С. 49–53.
22. Зубрицький М. Народній календар, народні звичаї і повірки, прив'язані до днів в тижні і до рокових свят (зап. у Мшанці, Староміського повіту і по сусідніх селах). *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів, 1900. Т. III. С. 33–60.
23. Колееса Ф. Людові вірування на Підгір'ї в с. Ходовичах Стрийського повіту. *Етнографічний збірник*. Львів, 1898. Т. V. С. 76–98.
24. Коломийчук О. Календарна обрядовість українців Бойківщини: осінньо-зимовий цикл (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.). Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2022. 376 с.
25. Комарницький І. Різдвяні звичаї в селі Лопушанка Хомина Турчанського повіту. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1989. Ч. 1/49 (60). С. 67–69.
26. Куричак І. Звичаї села Коросна (Коростенка). *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1981. Ч. 2/34 (45). С. 16–23.
27. Онуфрик В. Обряди і традиції села Михнівце. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1988. Ч. 2/48 (59). С. 66–71.
28. Тиводар М. Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини XIX – першої половини XX ст. Історико-етнологічне дослідження. Ужгород : Карпати, 1994. 560 с.
29. Турянська М. Бойківські звичаї з Різдвяних Свят, Нового Року й Йордану (Тернова Вижня, пов. Турка). *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1934. Ч. 3. С. 23–27.

References

1. HLUSHKO, Mykhailo, Hryhorii DEMIAN, Hanna SOKIL. Boikivshchyna. Materials of the Scientific Expedition of 1979 in the Area of Construction of a Reservoir on the Stryi River. Vol. 6. Calendar and Family Rituals. Toponymy. *Archival Scientific Funds of Manuscripts and Audio-Recordings of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology the National Academy of Sciences of Ukraine*: Fund 14-5. Unit of Issue 466 d. Folios 1–325 [in Ukrainian].
2. HOROSHKO, Lesia. Calendar and Family Customs and Rituals in the Villages of Drohobych and Skole Districts of Lviv Region, Kosiv District of Ivano-Frankivsk Region and Putyla District of Chernivtsi Region (Field Materials of 2004). *Archive of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine* (hereinafter – *Archive of the IE NASU*). Fund 1. Inventory 2. Unit of Issue 521. Folios 1–46 [in Ukrainian].
3. HOROSHKO, Lesia. Calendar and Family Customs and Rituals in the Villages of Skole and Turka Districts of Lviv Region, Verkhovyna District of Ivano-Frankivsk Region, Vyzhnytsia and Putyla Districts of Chernivtsi Region, Rakhiv and Velykoberezny Districts of Transcarpathian Region (Field Materials of 2005). *Archive of the IE NASU*. Fund 1. Inventory 2. Unit of Issue 533. Folios 1–183 [in Ukrainian].
4. HROMOVA, Natalia. Field Materials from Oriavchuk Village in the Skole District. *Scientific Archive of the Ethnology and Local History Department of the Historical Faculty of Taras Shevchenko Kyiv National University*. Fund 3. Series 3. Unit of Issue 48. Folios 1–95 [in Ukrainian].
5. DRONIV, Halyna. Customs and Rituals in the Villages of Bohorodchany District of Ivano-Frankivsk Region (Field Materials, 2012). *Archive of the IE NASU*. Fund 1. Inventory 2. Unit of Issue 654. Folios 1–132 [in Ukrainian].
6. KOLOMYICHUK, Oleksandr. Autumn and Winter Customs and Rituals of the Village of Maksymivka in Dolyna District of Ivano-Frankivsk Region. Folk Fortune-telling. *Scientific Ethnographic Archive of the Faculty of History, Political Sci-*

ence and International Relations of the Vasyl Stefanyk Cis-Carpathian National University. Fund 1. Inventory 6. Unit of Issue 119. Folios 1–4 [in Ukrainian].

7. KRYVENKO, Anastasiia. Calendar Customs and Beliefs, Funeral Rituals of the Boikos. Field Materials Collected in the Villages of Turka District of Lviv Region, 2019. *Archive of the IE NASU*. Fund 1. Inventory 2. Unit of Issue 825. Folios 1–49 [in Ukrainian].

8. SEREBRIAKOVA, Olena. Boikivshchyna-2017, 2018, 2019 (Field Materials Collected in Skole and Turka Districts of Lviv Region, 2017, 2018, 2019). *Archive of the IE NASU*. Fund 1. Inventory 2. Unit of Issue 787. Folios 1–200 [in Ukrainian].

9. SEREBRIAKOVA, Olena. Calendar and Family Customs and Rituals in the Villages of Skole and Turka Districts of Lviv Region, Village of Polianytsia in Dolyna District of Ivano-Frankivsk Region (Field Materials of 2007, 2008, 2009). *Archive of the IE NASU*. Fund 1. Inventory 2. Unit of Issue 590. Folios 1–49 [in Ukrainian].

10. SEREBRIAKOVA, Olena. The Carpathians region-2011, 2012 (Field Materials from Skole District of Lviv Region, Perechyn, Velykoberezny, Vynohradiv Districts of Transcarpathian Region). *Archive of the IE NASU*. Fund 1. Inventory 2. Unit of Issue 609. Folios 1–65 [in Ukrainian].

11. SEREBRIAKOVA, Olena. Signs, Calendar and Family Customs Collected in the Mizhhiria, Khust and Mukachevo Districts of Transcarpathian Region (Field Materials for 2008). *Archive of the IE NASU*. Fund 1. Inventory 2. Unit of Issue 588. Folios 1–123 [in Ukrainian].

12. BOHATYREV, Petr. Magical Actions, Rites and Beliefs of Transcarpathia. In: Petr BOHATYREV. *The Issues of the Theory of Folk Art*. Moscow: Art, 1971, pp. 167–296 [in Russian].

13. VASYLECHKO, Liubomyra. Palm Sunday. Folk Customs, Rituals and Beliefs. Broshniv: Talia, 1994, 58 pp. [in Ukrainian].

14. VOITOVYCH, Nadiia. Traditional Magical and Ritual Methods Protecting Livestock in the Boikivshchyna Region. *Ethnology Notebooks*, 2015, no. 5 (125), pp. 1028–1033 [in Ukrainian].

15. HALAICHUK, Volodymyr. Traditional Calendar Customs and Rites of the Starosambir District. *Notes of the Shevchenko Scientific Society. Works of the Ethnography and Folkloristics Section*. Lviv, 2010, vol. 259, pp. 138–178 [in Ukrainian].

16. HLADKYI, Mykola. Christmas and New Year Customs of the Village of Dobrohostiv. *Drohobych Local History Collection*. Drohobych: Circle, 2009, iss. 13, pp. 257–269 [in Ukrainian].

17. HROMOVA, Natalia. How Zubrytsia Celebrates Christmas Eve. In This Post I will Talk about the First Part, the Preperatory. *Natalia Gromova: Facebook page. Post on December 31, 2024* [online] [viewed 1 January 2025]. Available from: <https://www.facebook.com/share/p/1AXThVUkPC/> [in Ukrainian].

18. GRENDZHA-DONSKYI, Vasyl. Pagan Customs in Our Holidays and the So-Called Christian Tradition. *Our Land*, 1928, no. 12, pp. 20–22 [in Ukrainian].

19. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *Ethnographic Image of Modern Ukraine. A Corpus of Expeditionary Folklore and Ethnographic Materials*. NAS of Ukraine; M. Ryl'skyi IASFE. Kyiv, 2016, vol. 6: *Calendar Rituals*, 400 pp., ills. [in Ukrainian].

20. HALAICHUK, Volodymyr, et al., compilers. *Unity in Diversity. Boikos: Educational and Methodological Manual*. Lviv-Zhytomyr, 2020, 160 pp. [in Ukrainian].

21. ZBOROVSKYI, Petro. The Christmas Cycle of Holidays According to the Tradition of Verkhnie Vysotske Village in Turkivshchyna. *Ethnology Notebooks*, 2008, no. 1–2, pp. 49–53 [in Ukrainian].

22. ZUBRYTSKYI, Mykhailo. Folk Calendar, Folk Customs and Beliefs Related to the Days of the Week and Annual Holidays (Recorded in Mshanets of Staromiskyi County and Neighboring Villages). *Materials to Ukrainian and Ruthenian Ethnology*, Lviv, 1900, vol. 3, pp. 33–60 [in Ukrainian].

23. KOLESSA, Filaret. Folk Beliefs in Pidhiria, in the Village of Khodovychi of Stryi County. *Ethnographic Collection*. Lviv, 1898, vol. 5, pp. 76–98 [in Ukrainian].

24. KOLOMYICHUK, Oleksandr. *Calendar Rites of Ukrainians of Boikivshchyna: Autumn-Winter Cycle (Late 19th – 1930s)*. Ivano-Frankivsk: Symphony Forte, 2022, 376 pp. [in Ukrainian].

25. KOMARNYTSKYI, Ivan. Christmas Customs in the Village of Lopushanka in Khomyrna Turka County. *Chronicle of Boikivshchyna*. Sambir, 1989, no. 1/49 (60), pp. 67–69 [in Ukrainian].

26. KURYVCHAK, Ivan. The Customs of the Village of Korosna (Korostenka). *Chronicle of Boikivshchyna*, 1981, no. 2/34 (45), pp. 16–23 [in Ukrainian].

27. ONUFRYK, Vasyl. The Rituals and Traditions of the Village of Mykhnivets. *Chronicle of Boikivshchyna*, 1988, no. 2/48 (59), pp. 66–71 [in Ukrainian].

28. TYVODAR, Mykhailo. *Traditional Cattle Breeding of the Ukrainian Carpathians in the Mid to Late 19th – First Half of the 20th Century. Historical and Ethnological Research*. Uzhhorod: Carpathians, 1994, 560 pp. [in Ukrainian].

29. TURIANSKA, Mariia. Boikos's Customs from Christmas Holidays, New Year and Epiphany (Ternova Vyzhnia, Turka County). *Chronicle of Boikivshchyna*. Sambir, 1934, no. 3, pp. 23–27 [in Ukrainian].

Отримано / Received 28.04.2025

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 04.09.2025